

ARAL BÖLGESİ EL HALICILIĞI GELİŞTİRME PROJESİ

Öğr. Gör. Tahsin PARLAK*

Arş. Gör. Hurisel HATİPOĞLU**

Arş. Gör. Oktay HATİPOĞLU***

T.C. Başbakanlık TİKA (Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı) ile Kazakistan Devleti Kızılorda Bölge Valiliği arasında imzalanan protokolle "Aral Bölgesi El Halıcılığı Geliştirme Projesi" 15 Nisan 1999 tarihinde resmi olarak faaliyete başlamıştır. Projenin süresi bir yıl olup daha sonra ikinci bir projeye devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Proje kapsamında ilk etapta 10 tezgahta 20 kişilik usta dokuyucu-öğreticinin yetiştirilmesi düşünülmüştür. Proje sorumlusu olarak Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Başkanı Öğr. Gör. Tahsin PARLAK' la beraber aynı bölümden Arş. Gör. Hurisel HATİPOĞLU ve Arş. Gör. Oktay HATİPOĞLU, bölgede saha çalışmaları yapmak, orijinal Kazak motiflerini araştırıp desenlerini çizmek, çizilen desenleri dokutmak ve usta dokuyucu-öğretici yetiştirmek üzere görevlendirilmişlerdir.

Kızılorda Bölge Valiliğince verilen bina halı atölyesi olarak düzenlendikten sonra, T.C. Almatı Büyükelçisi'nin, Kızılorda Bölge Valisinin, Korkut Ata Devlet Üniversitesi Rektörünün ve ayrıca Türk-Kazak vatandaşlarının katılımıyla 16 Haziran 1999 tarihinde resmi açılışı yapılmıştır. Kursiyerlere atölyenin hazırlanmasında geçen süre içerisinde yoğunlaştırılmış şekilde Türkçe kursu verilmiştir.

Proje başlamadan önce, bölgede yapılan ön araştırmada, gerekli olan halı tezgahları, yün ve doğal boya gibi malzemelerin temininde sıkıntı yaşanacağı saptanmıştır. Kızılorda ve civarında sadece Şieli ve Janakurgan ilçelerinde az sayıda yer tezgahı bulunmaktadır. Projede ise Sarma tezgahların kullanımı atölye sistemi için uygun görülmüştür. Bölgede halen ip üretimi olmayıp doğal boyamada yapılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı projenin sağlıklı bir şekilde başlayabilmesi için gerekli olan halı tezgahları, yünler ve doğal boya maddeleri Türkiye'den temin edilerek TİKA tarafından bölgeye ulaştırılmıştır.

Bölgenin eski halı merkezleri olarak bilinen Janakurgan ve Şieli ilçelerinde yapılan

* Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü.

** Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü.

*** Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü.

araştırmalarda tespit edilen orijinal Kazak halılarının desenleri çizilmeye başlanmış ve bu desenlerin dokuma aşamasına geçilmiştir. 1960'lı yıllardan sonra Kazak halılarında dış etkilerle görölmeye başlayan tavşan, horoz, geyik vb. motifler ayıklanarak yeniden orijinal Kazak motifli halı desenleri çizilmiştir. Dokunan halılarda kullanılan atkı, çözgü ve ilme ipi (düğüm ipi) tamamıyla yün olup, 1960'lardan sonra kullanmaya başladıkları Sine düğümü yerine tekrar Türk düğümünün kullanılmasına başlanmıştır.

Projenin başladığı günden itibaren büyük bir ilgi görmesinden dolayı 20 kişilik kursiyer sayısının 30'a çıkarılması yönündeki Kazakistan tarafından gelen yoğun talep sonucunda 10 kursiyer daha projeye ilave edilerek ikinci bir atölye açılmıştır. Bu kursiyerlerin üç tanesi Kızılorda Korkut Ata Devlet Üniversitesi Resim Bölümünden seçilmiş olup özellikle halı deseni çizimi konusunda eğitim verilmektedir.

Aral Bölgesinde halen faaliyet gösteren Ruslar'a ait Baykonur Uzay Üssü, ekolojik dengeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Aral gölünün kuzey yönünden içe doğru yaklaşık 24.000 km². kurumasından dolayı ortaya çıkan yoğun tuz, rüzgarlarla geniş bir alana yayılarak hayvancılığı özellikle de tarımı güçleştirmiştir.

Bölgede önemli bir ekonomik kriz olup geçim sıkıntısı yaşanmaktadır. Projenin amacı yok olmaya yüz tutmuş Kazak halıcılığını yeniden canlandırmak olmakla beraber diğer önemli bir amacı ise bölgede zaten geçmişte alt yapısı var olan halı dokumacılığını kalkındırarak kardeş Kazak halkına ekonomik gelir sağlamaktır. Kızılorda'da bulunan yazılı ve görsel basın kuruluşlarının yoğun ilgisiyle karşılaşan projenin Kazakistan genelinde duyulması, orada halı ticareti yapan Türk ve Kazak iş adamlarının dikkatini çekerek üretilen halıların pazarlanması konusunda taleplerde bulunmalarını sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Devleti arasında imzalanan bu projedeki protokol gereği üretilen halıların satışından elde edilecek gelirin % 50'si Kazakistan Devletine, % 50'si Türkiye Cumhuriyeti'ne aittir. Fakat Türkiye kendi payına düşen % 50'lik geliri tekrar projenin gelişmesi için kullanacaktır.

Önemli bir sorun olan hammadde (özellikle dokuma ipi ve doğal boya maddesi) problemi çözülmeye çalışılmaktadır. Türkiye'den giden halı tezgahlarının teknik çizimleri yapılarak Kızılorda'da atıl durumda olan bir demir fabrikasında 5 adet halı tezgahının üretilmesi sağlanmıştır. (Bu üretim ekonomik krizden dolayı iş yapamayan ve maaş alamayan fabrika çalışanları açısından da ayrıca bir umut olmuştur.) Bu beş tezgah ikinci atölyede kullanılmaktadır. Kızılorda ve civarında yapılan araştırmalarda ilk etapta yaklaşık 35 çeşit doğal boya bitkisi tespit edilmiş ve Öğr.Gör. Tahsin PARLAK tarafından doğal boya deneme çalışmaları yapılarak olumlu sonuçlar alınmıştır. Bölgede tuz oranının yüksek olmasından dolayı koyunların yünleri halı ipi yapılması için serttir. Ekolojik etkinin dışında kalan diğer bölgelerde bulunan koyun yünlerinden halı dokumasına elverişli ipin elde edilmesi için çalışılmaktadır. Ayrıca ek bir projeye bölgede ip çekme atölyesinin kurulması plan-

lanmaktadır.

Bu projenin bölgede ekonomik hayatı olumlu yönde etkileyeceği muhakkaktır. Dokunan halıların satışıyla bölgeye sıcak paranın girmesi ve bu paranın direkt olarak halka dağılması ekonomik hayatın canlanması açısından önemlidir. Aslında bu projede en son varılmak istenen nokta her eve bir halı tezgahı düşüncesidir. Bu noktaya gelindiğinde Kazak halıları Dünya halı pazarında sahip olduğu yere tekrar gelecektir. Bu projeye Türkiye ile Kazakistan arasında kültürel köprülerin kurulması diğer çok önemli bir faktördür.

Resim 1- İlk kurulan atölye ve kursiyerler.

Resim 2- İlk kurulan atölyede halı kesimi.

Resim 3- II. kurulan atölyede kursiyerler.
(Öğr. Gör. Tahsin PARLAK, Arş. Gör. Hurisel HATİPOĞLU denetiminde)

Resim 4- Kızılorda Bölge Valisi Safarbayev tarafından ilk halının kesimi

Resim 5- Devlet Bakanı Prof. Dr. M. Abdülhaluk Çay ve Prof. Dr. Hakkı Acun'un atölyeyi ziyaretleri.

Resim 6- Devlet Bakanı Prof. Dr. M. Abdülhaluk Çay'a atölyede üretilen bir halının sunulması.

Resim 7- Atölyede çizilmiş dokunmaya hazır orijinal Kazak halı deseni.

Resim 8- Atölyede çizilmiş dokunmaya hazır orijinal Kazak halı deseni.